

TO BE AND NOT TO BE

Бути і не бути. Діалектика випадковості в системі непердбачуваності... Маргіналес постмодерністського театру абсурду.

Можливо, нам усе це здається. Все міцніше стискання спіралі насилля в суспільстві є лише феноменом телевізійного екрану і «вікон» у мережу? І танки на вулицях радше віддзеркалювання свідомістю популярної комп'ютерної гри? І листи, що запізняються на три тижні з Криму, який поступово стає чужим, подають реальність крізь відголосок елементів епістолярного жанру XIX століття? І біль очей самотньої дитини, і звуки пострілів на вулицях — лише малюнок, відзвук фонограми, що лунає з літнього кінотеатру неподалік?

Щоденно нас «захлюстують» інформаційні хвилі, щоденно ми прокидаємось із незрозумілістю власного існування і відверто дивуємося цьому.

Бути і не бути. Ми називаємо себе громадянами чудової держави і не платимо цій державі податки. Ми розповсюджуємо по всьому світові моду «українськості», говоримо про суверенність і цілісність, єдність і неподільність, проте між справами, подекуди, міркуємо про те, щоб так ненадовго (але обов'язково!) забезпечити собі можливість виїхати: якнайменше — відвідати розшарованих по світу родичів та друзів.

Бути і не бути. Подвійність образу життя, мислення, оцінок, стереотипів, поведінки кореспондус подвійність законодавства, суспільної моралі, влади. Ми надовго застрягли в цьому сурядному сполучнику «та»... І чим далі — тим поринаємо у нього більше. Навіть у символах ми коливаємося, сподіваємося, чекаємо — все в майбутньому. Ми спрямовано очікуємо, але не живемо, ми боремося, але не виграємо, ми сподіваємося на краще, але не створюємо його сьогодні. Навіть у гімні держави перші рядки пов'язані з символічними сподіваннями на світле майбутнє, але не на сьогоднішню реальність: «Ще не вмерла України і слава, і воля, ще нам, браття молодії, усміхнеться доля».

Наталія САВІНОВА,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник НДІ інформатики і права НАПрНУ

Жертва не винна, у всьому винне оточення

Але ж, може справа не в нас? Або не зовсім у нас? Чи взагалі не в нас... Ідея: винне оточення. Вороги. Або ворог — один. Він підступний і хитрий, злий і могутній. Але яка доля правди у справі Червоної Шапочки vs Сірий Вовк, коли шляхетна пані апіорі добре знає дорогу? Чи не провокує вона Вовка, знаючи Закон Джунглів?

Повсякденним заняттям сьогодні для нас стало критичне спостереження стану вітчизняної протидії зовнішній агресії. Чи мілітаристичній, чи інформаційній, чи економічній, але ж, безсумнівно підступній. Вголос і мовчки, з інтенсивністю годинникового механізму ми аналізуємо роль України як геополітичної складової великої шахової дошки по Збігневу Бжезінському, бачачи при цьому серед причин ворога зовнішнього. Лише подекуди, між деклараціями і констатаціями, нам вдається помітити ворога в собі.

У кримінології існує поняття віктимності — актуальної або потенційної схильності особи стати жертвою умисного злочину, здатності «притягувати» до себе кримінал. Віктимність — різновид відхилення від безпечної поведінки, який є визначальним чинником для долі людини. Переважно внутрішнім показником віктимності особи є її укорінені страхи — фобії. Будучи дзеркалом і магнітом для загроз нападів різного роду, фобії

визначаються як особистими якостями, так і формуються соціальним середовищем проживання. Якщо середовище визначає виникнення, сегментацію і спрямованість загроз, то власне сприйняття особою реальності фобій і можливість боротися з ними пов'язано з особливостями особистості, характером і глибиною зон її конфліктів.

Рольові міжособистісні конфлікти, як було встановлено раніше (В. Туляков, 2000 р.), можуть призводити до формування наступних специфічних віктимних комплексів, які, за наявності збігу обставин, реалізуються у таких основних типах деструктивної поведінки:

а) комплекс жертви-«дитини» — відтворення депресивних станів відбувається шляхом провокування міжособистісних конфліктів своєю поведінкою з інфантильним небажанням нічого виправляти, а лише все далі й далі грати роль жертви: «Благаю, не ображайте мене. Я не винна! Так сталося...»;

б) комплекс жертви-підкаблучника — колекціонування депресивних станів в силу усвідомлення своєї безпомічності, немічності, неспроможності, «загнаності» обставинами і власними зобов'язаннями у кут: «Я не о'кей. Я такий слабкий...»;

в) комплекс невинної жертви, основними рисами якої є пошук і декларування само виправдання, непогрішності й невинуватості, що призводить до відчуття вини з боку ото-

чення й постійному спостереженню за ним: «Це все через тебе!»

Цей список станів можна продовжувати нескінченно.

Віктимність — це актуально для сьогодні

У цілому поняття «віктимність» у кримінології характеризує людину, її психологічні і фізіологічні властивості. В окремих випадках, зокрема, стосовно жертв злочинів проти миру і людяності, нами використовується цей термін для визначення станів певних соціальних груп та спільнот.

Поряд із цим, історичний досвід демонструє існування

Протягом 20 років ми не лише фінансово підірвали й деморалізували власні Збройні Сили, а й сповістили всі світові розвідки і влади за допомогою власних ЗМІ, що армія в Україні — міфічний персонаж. Приховано і несвідомо ми приміряли на себе символічну модель буферної держави, концептуально обґрунтованої ще з часів Кючук-Кайнарджийського миру.

маси прикладів віктимності соціальних суб'єктів іншого, більш високого рівня інституціоналізації — віктимності держав.

Фактично весь період новітньої історії демонструє експлуатацію мілітаристичного насильства, що базується на плацдармі слабкості: реальної та соціально-психологічної (символічної) нездатності окремих соціальних утворень

Якщо в будинку вибите одне вікно і вибите скло не поновлене, у тому будинку радше не лишиться жодного цілого вікна й почнеться мародерство.

Теорія розбитих вікон.

Джеймс Уілсон, Джордж Келлінг, 1982 р.

адекватно протистояти нападу агресора.

Початкові етапи Першої та Другої світових воєн в оцінці перспективних жертв агресії ідентичні характеристикам потенційних об'єктів локальних і міжнародних конфліктів XXI століття: інституційна корупція, масова аномія, правовий нігілізм, відсутність або паралелізм вертикалі систем управління у державі, відсутність або слабкість збройних сил, деморалізація командного складу армії та органів охорони правопорядку, відсталість військових технологій, зацікавленість, байдужість чи страх населення, і, звичайно, слабкість політичних і економічних позицій держави на міжнародній арені.

Не виключення й події 2014 року в Україні: всі компоненти віктимності наявні. Отже, все це було опієно заздалегідь. І стався напад.

Важливим чинником був і лишається сформований двадцятирічним нехтуванням власним іміджем віктимний комплекс української державності, як символічна політика жертви виражена в комплексі невизначеності реальності буття — «бути і не бути» одночасно. Цей комплекс держави-жертви став елементом нашого повсякдення.

Із моменту незалежності ми були відкриті й уразливі. Відкриті політично й економічно, уразливі фізично та інформаційно. Візові режими захищали нас деякий час від візитів з Європи та США, але прикордонний контроль із країнами пострадянського простору обмежувався необхідністю перевірки внутрішнього паспорта. Ми всім демонстрували свою лояльність до політик країн СНД й одночасне побоювання політик країн «далекого» зарубіжжя. Ми пропагували первинно дружбу, не намагалися

суб'єкту політичного істеблшменту було істотно підірвано. До того ж, протягом 20 років ми не лише фінансово підірвали й деморалізували власні Збройні Сили, а й сповістили всі світові розвідки і влади за допомогою власних ЗМІ, що армія в Україні — міфічний персонаж. Приховано і несвідомо ми приміряли на себе символічну модель буферної держави, концептуально обґрунтованої ще з часів Кючук-Кайнарджийського миру.

Долаючи Чорнобильську катастрофу, ми наполегливо просили допомоги у всіх, хто міг поділитися інноваціями та коштами на «ліквідацію наслідків». Ми настільки захопилися марлевими пов'язками від «пташиного грипу», що показали всьому світові, що епідемія не мобілізує населення країни, а приводить його в панічний жах, а вітчизняна медицина безсила як до грипу, так і до паніки.

На весь світ ми не тільки боролися з корупцією в середині країни, відлякуючи інвесторів сумами хабарів, а й публічно, часто надумано, у ЗМІ принижували власних політиків. Отже, очам світу наша влада роками подавалася як корумпована, продажна й аморальна. Чи замислювалася зарубіжна аудиторія, який народ обирає таку владу? Напевно, що так.

Слабка держава винна завжди

Не тільки ці, але й маса інших позицій сформували навколо України стійкий міф слабкості державності, нездатності політиків боротися з проблемами всередині країни і безмірною покірністю населення. Досвід попередніх безкровних «точок біфуркації» також доповнив картину зовнішнього бачення України небажаним населенням пускати в хід силу і його толерантністю до будь-яких проявів примусового впливу і зловживань правом з боку влади.

Формування внутрішньої політики попередніх періодів якісно не відрізнялося ані продуманістю, ані стратегією вибору інших (крім віктимних!) ідеологем в цілому. Національна ідея в ЗМІ визначалася лише концептом тотальної віктимної гіперзначимості української мови, утім як така ідея аж ніяк не задовольняла все населення країни через поліетнічність. У той час, як питання мови, які можна було вирішити толерантними послідовними рухами, у політиці і ЗМІ десятиліття мусувалося в якості базового питання «уплемнення в правах» носіїв тієї чи іншої мови.

Так, мова як форма національної самоідентифікації несе символічне значення поряд з

традиціями. Але ж не єдина мова у поліетнічній державі. Це — не форма національної ідентифікації держави. І яке значення має, якою мовою хоче спілкуватися людина в своєму оточенні? Підміна понять — привід для маніпуляцій. Вкидання ідеї мовної ідентичності в поліетнічне середовище, де людям умисно не пояснено, що державна мова не може обмежувати їх права у спілкуванні мовою походження.

«Ми, народ Сполучених Штатів, з метою утворення більш досконалого Союзу, утвердження правосуддя, охорони внутрішнього спокою, організації спільної оборони, сприяння загальному добробуту і забезпечення нам і нашому потомству благ свободи» — преамбула до Конституції США 1787 року. Дивно, але в цій країні немає державної мови. Вочевидь, ні в кого в США не виникає ідей передвиборних «мовних» спекуляцій. Утім, є критерії отримання американського громадянства, які передбачають знання мови. Привілеї, що їх мають ті, хто вільно володіють англійською, стимулюють до її вивчення.

Соціокультурна роз'єднаність і віктимні перепещі, зведені в ранг державної політики, привели до зовсім іншого феномену: відторгнення ідентичностей населення, що засноване на соціокультурних, міграційних, економічних розбіжностях між різними регіонами країни. Тут важливу роль зіграли ЗМІ, які в мережі і в національних кабельних і соціальних пакетах підтримували в населення образ двох ідентичностей, що виконують дві завуальовані віктимогенні функції.

Функцію підтримки і сегрегування різних мовних і культурних спільнот. Якщо говорити про сусідів, то ідеологія СРСР, здавалося б, канула в лігу. Виросли покоління, відокремлені часом від періоду «єдності братніх народів». Однак ідентичність загального досвіду провідних еліт в управлінському розподілі поколінь (40—70 років) від цієї ідеології невіддільна. Починаючи від ідеологем шкільного курсу історії, як природною інерцією, так і штучними проектами підтримувався цей образ ідентичності. Досвід з конструкцій радянського періоду: «ми разом перемогли, досягли, завоювали», перейшов у сучасну оболонку тієї ж спрямованості іншого типу: «ми такі ж».

Друга функція була й залишається частково прихованою. Точніше, така була її початкова форма. Це — заповнення відсутніх відчуттів у сприйнятті, породжуваних віддаленою (дистанційною) комунікацією. Безпосередня комунікація працює на всі 5 почуттів, дистанційна — опосередкована комунікація позбавляє певні органи чуття відчуття предмета сприйняття, викликаючи необхідність доповнити такі за рахунок особистого досвіду, в тому числі досвіду групи, спільності, суспільства. «Ми такі ж»: боролися з фашизмом живцем, з книгою в руках або перед телевізором, легко «включаємось» негативом самого терміну «фашизм» і т.д. Негативні образи, сформовані у свідомості «всіх як один», включають групові як фобії, так і агресії різного роду. Мають вони і зворотні прояви тих, хто цій символічній свідомості намагається протистояти. Розшарування відносини веде до внутрішнього конфлікту, який можна легко підіграти шляхом додаткових порцій інформаційних каталізаторів.

Те, про що довгі роки говорили

в закритих кабінетах і аналітичних центрах спецслужб, стало очевидним — давно і послідовно на інформаційному просторі нашої держави створювалося поле для подальших інформаційних агресивних маніпуляцій, що стосуються каталізації віктимності символів сучасної ідеологічної політики: мовних, культурних, соціальних. Маніпуляцій, що проводяться всіма агентами впливу. З усіх боків без винятку. Сьогодні вже є зайвими розмови про ефективність інформаційних засобів впливу і формування образу жертв в анексованому Криму, залитому кров'ю Донбасі. Навряд чи знайдеться в нашій країні сьогодні бажаючий оспорювати те, що віктимізоване внутрішньою політикою слабкості населення, перебуваючи в образі жертви, отримуючи маніпулятивні впливи з боку ЗМІ агресора, було здатне, а в окремих випадках і раде, віддатися окупантові без спротиву.

Замість висновків

Таким чином, одна з причин сьогоденного стану речей закладена в символічній віктимізації держави і державою. Можливо, нам варто переглянути деякі ідеологічні конструкції і складові. Повернутися до того, що право на життя, безпеку і справедливе правосуддя є основними правами людини. Переглянути ідеологіями основних галузей законодавства й слідом за конституційною реформою почати реформу всієї публічно-правової галузі. Держава, яка захищає звичайного громадянина, заслуговує його подяки і розуміння, підтримки і схвалення. Закон зрозумілий, є закон схвалений, закон схвалений — є закон підтриманий. І від схеми патріархальних владовідносин «публічне право — функція — особистість» ми виходимо до схеми патерналистських відносин «публічне право — сім'я — особистість». У такій тріаді сімейність, натхненність публічно-правових норм якраз і означає можливість підвищення їх емоційності, сприйняття близькості влади та правосуддя до людини та її життєзабезпечення. Подібний підхід (особистість, спільність, суспільство, держава) більш «людський», гуманний, і нарешті, справедливий. Більше того, він дозволяє все таки, нарешті, вирішити питання переходу до іншої форми розвитку: від держави-жертви з населенням-жертвами до інтегрованого суспільства вільних людей.

Варто нагадати, що Директива 2012/29/Eu Європарламенту від 25 жовтня 2012 року, що встановлює мінімальні стандарти з прав, підтримки та захисту жертв злочину, стала новим базовим документом, що визначив примат захисту основних прав і фундаментальних свобод жертви злочину в національних системах кримінальної юстиції більшості європейських держав. Приймаючи її, Європарламент підкреслив центральне місце і роль захисту прав і свобод жертви злочину в сучасній правовій доктрині. Бо держава відповідає перед громадянином за його безпеку. І це — аксіома.

Коли захист особистості стане ідеологічним центром гуманітарної політики нашої держави, тоді й люди повернуться обличчям до держави, формуючи єдиний, сильний і вільний організм — український народ. Народ України, для якого не звучатиме циклічне питання «Бути і не бути?», а лише «бути», справедливо претендує на достойне і безпечне життя в реальному часі.

Й іншого шляху в державі вже нема.

Чи всюди прийнятна децентралізація, або Що потрібно батальйонам?

Надмірна централізація владних повноважень, відсторонення громадян країни від прийняття найважливіших рішень практично завжди призводить до підвищеної бюрократизації, зростання невдоволення членів суспільства, появи протестних настроїв. Усе це ми мали можливість спостерігати в минулому та й певною мірою продовжуємо спостерігати й зараз. Передача повноважень «вниз», ближче до людей, їх потреб, розвитку місцевого самоврядування не лише стає усвідомленою необхідністю, але й починає знаходити певні риси. Дії уряду з розробки і впровадження заходів з децентралізації влади свідчать про це. Правильність курсу, що виходить із самих народних мас, підприємницького співтовариства, підтверджується й досвідом розвинутих країн.

Володимир УСТИМЕНКО,
директор Інституту економіко-правових досліджень
НАН України, член-кореспондент НАПрНУ

Але чи всюди прийнятний такий підхід? Традиційно та й апробовано практикою більшості країн, які прийняли відносини до розвинених, до загальнодержавного рівня управління відносини вирішення питань зовнішньої і внутрішньої політики, суду, охорони, податкової, фінансово-кредитної, оборонної політики і низки інших. В цьому контексті хотілося б розглянути відносини, що виникають при створенні та функціонуванні батальйонів територіальної оборони, самооборони, спеціальних батальйонів, інших воєнізованих формувань, що носять «географічні» назви (Україна, Дніпро, Шахтарськ, Артемівськ і т.п.). Безумовно, прагнення громадян-патріотів нашої країни та іноземців, які бажають взяти участь у визволенні української землі від терористів, слід всіляко стимулювати й підтримувати. І двох думок тут бути не може. Однак відсутність правової регламентації нових для нашого суспільства відносин наводить на деякі роздуми й вимагає адекватної реакції державних органів. Склалася певна децентралізована структура в цій сфері. Чи добре це?

Так як же створювалися й створюються подібні формування? Ініціатива політичних діячів, народних депутатів України, глав державних адміністрацій, керівників та учасників громадських, військово-патріотичних організацій, активістів протестних рухів, просто небайдужих громадян «народила» перші формування, які стали основою на сьогодні вже достатньо потужної сили. Ці формування отримали

зброю, спеціальні засоби, приміщення, транспорт і т.п. Які закони, накази МВС, Міністерства оборони це дозволили без прийняття цих осіб на службу до їхніх рядів? Невідомо. Подібні формування навіть отримують в середовищі журналістів назву армій (см. Войничка Л. «Хто фінансує, кому підпорядковуються, чим займаються добровольчі армії України? /Електронний ресурс-доступ: <http://hubs.com.ua>; «Армія Коломойського відмовилася підкорятися українським властям», /Електронний ресурс-доступ: <http://www.minport.ua/news/159465.html>; Tom Pfrift «Ukraine crisis: the neo-Nazi brigade fighting pro-Russian separatists // The Telegraph? 11.08.2014 і т.п.)

Так, згодом Міноборони 30.04.2014 р. своїм наказом включило ці бойові одиниці в структуру батальйонів територіальної оборони за фактом їхнього існування. Але судячи з численних повідомлень преси і сьогодні на їх дії справляють істотний вплив «засновники», що, на жаль, призводить іноді до неузгодженості дій, втрачати, як кажуть військові, «живої сили», а насправді найдорожчого — життя і здоров'я наших співвітчизників. Підтвердженням того, що й зараз не все впорядковано в цій сфері, є повідомлення на офіційному сайті МВС України про скликання наради представників понад 30(!) воєнізованих структур, знову ж таки з метою забезпечення більшої скоординованості діяльності в зоні АТО.

Небезінтересним є й питання про те, ким же є бійці батальйонів: військо-

вослужбовцями, співробітниками органів внутрішніх справ? Від відповіді на ці питання залежить не лише обсяг їх повноважень, оцінка правомірності дій (а вже відомі факти проведення членами цих формувань слідчих дій, арештів, обшуків і все це не в процесуальній формі, передбаченій законодавством України), але й соціальний захист цих людей, не дай Бог, в разі поранень або смерті. Чи будуть вони, їхні рідні та близькі мати право на пільги, встановлені для співробітників силових структур і членів їх сімей?

Рано чи пізно, звичайно дуже хочеться, щоб рано, закінчиться АТО й постане питання подальшої долі батальйонів. Очевидно, що мирне життя не вимагатиме такої кількості військових, забезпечення повернення їх учасників або до мирної праці, або переходу на службу в Збройні сили. А чи будуть гарантовані їх трудові права, право на підприємницьку діяльність? Не буду детально зупинятися на загрозах, які тягне за собою відмова скласти зброю після повернення з полів АТО. Історія столітньої давності навіває неприємні асоціації...

Уявляється, що вказані та інші питання вимагають якнайшвидшого розв'язання. Ці заходи можуть включати: проведення «інвентаризації» всіх збройних формувань; безумовне їх включення або до складу Міноборони, чи до складу МВС; прийняття на службу в органи внутрішніх справ або військовий формування Міноборони всіх учасників воєнізованих структур; забезпечення безумовного підпорядкування всіх воєнізованих формувань уповноваженим державним органам (МВС, МО, СБУ); розповсюдження на прийнятих на службу, згідно п.3, пільг і гарантій, передбачених законодавством для військовослужбовців; співробітників МВС, з моменту, коли вони розпочали діяльність із захисту інтересів нашої держави; надати пільги, передбачені для членів сімей військовослужбовців, які загинули або отримали поранення при виконанні військового обов'язку, членами сімей учасників вказаних формувань.

Ситуація з правовою невизначеністю в зазначених відносинах вимагає якнайшвидшого вирішення! І це в інтересах усіх сторін.